

Bencze Mátyás

Jogelmélet, jogszociológia és szociológiai jogelmélet. Egy elhatárolási kísérlet

I. A keretek kijelölése

Ebben az írásban a jogelméleti és a jogszociológiai tudományos vizsgálódások egymáshoz való viszonyának néhány szempontját szeretném tisztázni, mégpedig arra tekintettel, hogy mindkét diszciplínát oktatják a hazai egyetemeken. Emiatt fontosnak tartom annak meghatározását, hogy mi tartozik az egyik, és mi a másik tudományág területéhez. A két tárggyal szemben oktatási követelmény, hogy a leendő jogászok összefüggő képet kapjanak a jogról, és az többé-kevésbé koherens egységgé álljon össze. Így pontosabb fogalmaik, kategóriáik lesznek arról a gyakorlatról, amelyben részt vesznek. Erre a célra tekintettel kell azt vizsgálni, hogy miként épülhetne egymásra, illetve egészíthetné ki egymást a jogelmélet és a jogszociológia.

Az elhatárolás lehetőségei összefüggenek azzal, hogyan definiáljuk a jogelmélet és a jogszociológia tudományait. A kifejtés azt a logikát követi, hogy először számba veszi a két tudomány elkülönült tárgyán, módszerén, és célján alapuló elhatárolási kísérletek közül azokat, amelyek a szakirodalomban, illetve a tudománytörténetben leggyakrabban megjelennek. Ennek során igyekszem röviden, tézisszerűen kitérni azok gyengeségeire és erősségeire. Végül pedig szeretnék megmutatni egy olyan összefüggést, amely a jogelméleti és a jogszociológiai szemléletmód megkülönböztettségén alapul. Úgy vélem ennek segítségével láthatóvá válnak egy bizonyos jogszociológia körvonalai, és ez az elhatárolás megmutathatja a szociológiai jogelmélet helyét is ebben a tudományos kontextusban.

A konkrét elemzés megkezdése előtt azonban tisztázni kell a két diszciplína jogtudományon belül elfoglalt helyét, az egyetemi oktatás struktúrájára figyelemmel pedig elsősorban azt, hogy mi köti össze a két tudományterületet, és miben különböznek a tételesjogi tudományoktól.

A tételes jogtudományok megkülönböztető sajátossága lehet az, hogy a *jognak mint szakmának* bizonyos részeire koncentrálnak, az egyes jogágakra jellemző szakmai szabályok kifejtését, működésüknek magyarázatát, összefüggéseiket helyezik előtérbe vizsgálódásaik során (jogdogmatika). A jogászai gyakorlattal ez a tudományos szféra áll a legközvetlenebb kapcsolatban. Funkciója elsősorban az, hogy megmutassa a szakmai kommunikáció (jogászai érvelés) bevett módjait, illetve lehetőségeit, fejlődési irányait. Ily módon nem az a fő célja, hogy a jog egészének elméleti reflexióját nyújtsa, nem a jog sajátosságait kutatja.

Mindez nem zárja ki, hogy egy bizonyos jogterület szabályozásának történetét, illetve társadalmi hatásait, következményeit vizsgálja, de ezt az adott jogág keretein belül teszi meg. E vizsgálódások így nem tisztán a megismerést szolgálják, hanem a hatályos szabályzás jobb megértését, illetőleg fejlesztését segítik elő (*jogági jogszociológia, jogági jogtörténet*). A jogfejlesztő tevékenység azonban megköveteli még ebben a szférában is, hogy a jogtudós

figyelembe vegye a jog társadalmi összefüggéseit, és reflektáljon az egyes jogintézmények céljára, értelmére.

A jogelméletet és a jogszociológiát (vagy a jogági jogszociológiától elhatárolva: általános jogszociológiát) az különbözteti meg a tételes jogtudományoktól, hogy feladata a jog általános jellemzőire történő tudományos reflexió, és nem közvetlenül egy adott jogág fejlesztése, hatékonyabbá tétele. A célja tehát elsősorban megismerési, és nem gyakorlati. A tételes jogtudományokhoz képest ezek az elemzések más szinten helyezkednek el, a tételes jogtudományok mögé képesek látni, és a jog olyan típusú magyarázatára törekednek, amelyek csak közvetve állnak összefüggésben a jog hatékony működtetésének feladatával. A kétféle megközelítés különbségét egy analógiával úgy lehetne érzékeltetni, mint a gyógyászat (=jogász gyakorlat) és az orvostudomány (=tételes jogtudomány) viszonyát a humán biológiához (=jogelmélet, jogszociológia). Az előbbi elsősorban egy szakma, melynek sajátos technikai fogásai, szabályi, professzionalistái vannak, és bizonyos értelemben művelhető biológiai alapismeretek nélkül is (pl. népi gyógymódok), ugyanakkor létezik egy, ezt a tevékenységet segítő, hatékonyabbá tevő, fejlesztő tudomány: az orvostudomány. A biológia pedig magának a gyógyászatnak a tárgyát térképezi fel, ilyen értelemben a gyógyászati szakma mögé lát, és nincs is mindig közvetlen összefüggésben a gyógyászattal.

A következőkben azt veszem szemügyre, hogy a megismerési cél hasonlósága mellett, melyek azok a jellemzők, amelyek segítségével elhatárolható egymástól a jogelmélet és a jogszociológia.

II. Az elhatárolás hagyományos útjai

1. A tárgy szerinti elhatárolás

A hagyományos, és a mai napig bevettnek számító felfogás szerint a jogszociológia a jog és társadalom közti kapcsolatot vizsgálja.^{1[1]} Ez az állítás azt a tételt implikálja, hogy a jogszociológia a vizsgálódási tárgyát tekintve határolható el a jogelmélettől.

A jogszociológia tudatos művelésének megjelenése, és relatíve önálló tudománnyá válása a XIX. század végére tehető.^{2[2]} Ekkor úgy tűnt, hogy az elhatárolás egyértelmű és problémamentes lehet. A jogszociológia a jogászok jogával, a jogi normával és jogdogmatikával foglalkozó jogtudománnyal, és az erre épülő jogelmélettel szemben határozható meg.^{3[3]} Mivel a jog ezen jelenségeinek (a jogi normáknak és a jogdogmatikai

1[1] Lásd A. Javier Treviño: *The Sociology of Law*. St. Martin's Press, New York, 1996. 6-7. o., illetve magyarul: Kulcsár Kálmán: *Jogszociológia*. Vince Kiadó, Budapest, 2002.

2[2] A szociologizáló jogelméletek, melyek már nem a jog céljaira, hanem okaira helyezték a hangsúlyt természetesen korábban jelentek meg (történeti-jogi iskola, a marxizmus jogelmélete, az érdekkutató irányzat). Ezek tudományos helyét majd lentebb igyekszem tisztázni.

3[3] Ehrlich a csak az állami jogra és a „jogászjogra” figyelő jogtudománnyal szemben fogalmazta meg, hogy „a jogtételt nem merev dogmaként, hanem eleven erőként kell kezelni. A tudománynak az a feladata, hogy úgy ábrázolja a jogot, ahogy érvényesül” (Eugen Ehrlich: Szabad jogtalálás és szabad jogtudomány. (Ford.: Endreffy Zoltán) In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 95. o.). Kantorowicz szerint a „jogtétel” mögött a realitás áll, és nem a „fogalmi jogászat” hozza létre a jogot. (Hermann Kantorowicz: Küzdelem a jogtudományért. (Ford.: Endreffy Zoltán) In: *Jog és filozófia...* 112. o.).

kategóriáknak) nincs fizikailag előforduló, tapasztalati úton vizsgálható formája, egyértelműnek látszott, hogy a jog e területe élesen elhatárolható a tapasztalati úton megismerhető résztől. Ebben az értelemben jogelmélet egyik „tisztá” megjelenésének tekinthetjük a német „fogalmi jogtudomány”-t, amely a jogot összefüggő fogalmak rendszereként gondolta el,^{4[4]} de a legkövetkezetesebben Kelsen vitte végbe az elválasztást a jog „Sollen” jellegének hangsúlyozásával. A jogelmélet feladata a jogi normának mint szellemi létezőnek a vizsgálata, a jogszociológia ezért nem is a jogot, hanem a joggal összefüggő „természeti jelenségeket” kutatja.^{5[5]}

A jogszociológia feladata a normaként, és/vagy fogalmak rendszereként felfogott jog és a társadalmi valóságban lejátszódó események összevetésében,^{6[6]} továbbá a mindennapi életben érvényesülő szabályszerűségek feltárásában áll.^{7[7]}

Ez a tárgy szerinti felosztás tartható volt egészen addig, amíg a jogelméletbe be nem épült egyfajta „szociológiai minimum”.^{8[8]} Herbert Hart már maga is hivatkozott arra, hogy fő műve tekinthető „leíró szociológiai” jellegűnek, és ő már nem is a jogi norma sajátosságait vizsgálta, hanem a társadalom tagjainak a szabályokhoz való viszonyára alapozta a jogelméletét.^{9[9]} De ha nem az angolszász, hanem a kontinentális jogelmélet legmodernebb képviselőire figyelünk, akkor azt láthatjuk, hogy a II. világháború után itt is felhagytak azzal a próbálkozással, hogy a jogot mereven elválasszák a társadalom világától. Közismert, hogy akár Luhmann rendszerelméletét, akár Habermas diszkurzus-felfogását emeljük ki a kortárs törekvések közül, azt láthatjuk, hogy a jogelmélet egy általános társadalomelmélet részeként kerül kifejtésre.

4[4] Bemutatásához lásd: Pokol Béla: *Jogelmélet*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005. 277-280. o. Kialakulására: Helmut Coing: *A jogfilozófia alapjai*. (Ford.: Szabó Béla) Osiris kiadó, Budapest, 1996.231-234. o.

5[5] Hans Kelsen: *Tiszta Jogtan*. (Ford.: Bibó István) ELTE Bibó Szakkollégium Budapest, 1988. 6. o.

6[6] Weber szerint a jogszociológia, szembeállítva a jogdogmatikai tevékenységgel: „azt kérdezi: mi történik valamely közösségen belül *ténylegesen* azért, mivel *valószínű*, hogy a közösségi cselekvésben részes emberek – közöttük különösen azok, akik helyzetüknél fogva társadalmilag számottevően *ténylegesen* befolyásolhatják a közösségi cselekvést – ezt vagy azt a rendet *szubjektíve* érvényesnek tekintik és gyakorlatilag akként kezelik, azaz saját cselekvésüket eszerint irányítják.” (Max Weber: *Jogszociológia* (Ford.: Józsa Péter – Sajó András) In: *Jog és filozófia...* 141. o.

7[7] Lásd: Eugen Ehrlich: *A jogszociológia megalapozása*. In: *Modern polgári jogelméleti tanulmányok*. MTA, Budapest, 1977. 63-79. o.

8[8] A kifejezést Szilágyi Pétertől vettem át.

9[9] Herbert Hart: *A jog fogalma*. (Ford.: Takács Péter) Osiris kiadó, Budapest, 1995. 9. o., 101-120. o.

Azzal, hogy a jogelméletbe beépült a társadalmi mozzanat, az az elhatárolási mód is elvesztette létjogosultságát, amelyik az eszmei-szellemi szinten létező (érvényes) jog (illetve jogi norma), és a társadalmi élet valóságában realizálódó (érvényesülő) jog megkülönböztetésén alapult. A jogelmélet többé nem határolható el azon az alapon a jogszociológiától, hogy elvonatkoztat a jog társadalmi jelenség mivoltától, és a jogot valamilyen, a realitástól elszakított akarattal, paranccsal, vagy normával azonosítja. Ebben az értelemben nem beszélhetünk akkor arról sem, hogy a jognak lehet „szociológiai” és „jogelméleti” fogalma.^{10[10]}

2. A módszer szerinti elhatárolás

Szintén kézenfekvőnek tűnik az az elhatárolás, amelyik aszerint tesz különbséget, hogy a jogszociológia empirikus kutatási módszert követ, míg a jogelmélet metafizikai vagy spekulatív vizsgálódásokat folytat. Ez a megkülönböztetés részben összefügg a tárgy szerinti elhatárolási kísérlettel, mivel a társadalmi élet valós folyamatainak (az „okozatosság” szférájának) tudományos megfigyelésére az empirikus módszer kínálja magát, a „szellemi” szféra létezőit viszont szellemtudományos módszerrel ismerhetjük meg.

A gond ezzel a megközelítéssel az, hogy az a fajta jogelmélet, mely nem metafizikai típusú, és nem „szellemi létezőnek”, hanem emberi cselekvések vagy kommunikációk egy bizonyos típusának tekinti a jogot, szintén használhatja az empirikus módszert, amikor a gyakorlat résztvevőinek cselekvéseiből bontja ki jogelméletet. Hasonlóan járt el Herbert Hart, aki a gyakorlat résztvevőinek nyelvhasználatából, és az azt körülvevő kontextusból vont le általános következtetéseket.^{11[11]} Habár ez a módszer nem kérdőíveken, statisztikákon, reprezentatív mintákon alapuló számszerűsített adatokon nyugszik, mégis, mivel létező jogi gyakorlatokból, illetve az ezekkel kapcsolatos tapasztalatból indul ki, és nyer általános következtetéseket, nehéz az alkalmazott módszerek terén alapvető különbséget találni.

A másik probléma a módszertani eltéréseken alapuló elhatárolással az, hogy ilyen módon a jogszociológiának csupán egy redukált változatát lennének képesek „előállítani”, amely pusztán a ténygyűjtésre szorítkozik, és távol tartja magát a magasabb elvontsági szintű általánosításoktól. A jogszociológiai megközelítés sem redukálható azonban az empirikus ténygyűjtésre. Ahogyan ma már a szociológia sem az kizárólag a társadalom „természettudománya”, úgy a jogszociológia sem az „okozatosság” tudománya. Az általános szociológia is behatóan foglalkozik értelmi struktúrákkal, a nyelvvel, eszmékkal, és azzal, hogy ezek miként konstituálják a társadalmi valóságot.^{12[12]} Így a jogszociológiát sem lehet

10[10] Ezt azért is érdekes kiemelni, mert a legújabb jogszociológiai elméleti alapozások is fontosnak tartanak rögzíteni egy elkülönült „szociológiai” jogfogalmat. Lásd: Roger Cotterrell: A jog szociológiai fogalma. (Ford.: Szilágyi István) In: Szabadsfalvi József (szerk.): *Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996. 57-73. o.

11[11] Hart: i. m. 9-10. o.

12[12] Példaként lásd: Peter L. Berger – Thomas Luckmann: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. (Ford.: Tomka Miklós) József Műhely Kiadó, Budapest, 1998. különösen 71-179. o.

attól elzárni, hogy hasonlóképpen „megértő” módszerrel vizsgálja a jogi jelenségeket, és ezekből képezze az elméleti általánosításait.^{13[13]}

3. A fennálló joghoz való viszonyulás szerinti megkülönböztetés

Meg kell vizsgálnunk azt a lehetőséget, hogy azon az alapon különítsük el a jogelméletet és a jogszociológiát, mely szerint a jogelmélet csupán magyarázni, megérteni akarja a „jogi jelenséget”, míg a jogszociológiai megközelítéshez egy erőteljes kritikai attitűd kapcsolódik. Ez a megkülönböztetés gyakran azon alapul, hogy a jogelméletet a jogász szakma önmagáról alkotott képeként jeleníti meg, ehhez képest a jogszociológia egy külső, kritikai nézőpontot vesz fel, amely ezt a jogász önképet veti össze a jog valódi társadalmi szerepével és hatásaival.^{14[14]}

Korántsem azt akarom mondani, hogy a jogszociológia vagy a jogelmélet művelőinél nincsenek, vagy nem lehetnek jelen e fenti beállítódások, és azt is elismerem, hogy a jogszociológia történetében nyomon követhető egy markáns kritikai attitűd. De azt semmiképp nem kerülheti el a figyelmünket, hogy ez a kritikai beállítódás nem a tudományág fogalmi sajátossága. A jogszociológia kritikai attitűdöt nélkülöző művelésének éppúgy megvan a lehetősége, mint a kritikai beállítódású jogelméletnek. Az önkényes elhatárolási ismérv lenne, hogy egy elmélet kritikai jellegű vagy pusztán magyarázatra törekszik. Ez felforgatná a tudományos nyelvhasználatunkat, bevett kategóriáinkat kellene átrendezni, mivel például kritikai él nélküli empirikus vizsgálatok tömegét kellene jogszociológián kívülre minősíteni, de az olyan elméleteket mint Weberé sem lehetne jogszociológiának nevezni. Nem is beszélve arról, hogy azokat a jogelméleteket, amelyek nem pusztán leírják, hanem kritizálják a fennálló jogot, át kellene sorolni a jogszociológiához.

III. Egy lehetséges elhatárolási szempont

A fent ismertetett kísérletek mellett azonban érdemes fontolóra venni egy olyan elhatárolási lehetőséget, amelyik számomra ígéretesnek tűnik, mivel jól használja ki a jogszociológia és a jogelmélet tudományos teljesítőképességét.

1. A racionális emberi cselekvésre építő megközelítés

A társadalmi világ jelenségeit többféle módon magyarázhatjuk, de ezek közül elsősorban két megközelítési mód van jelen a hazai jogtudományban. Az egyik középpontjában egy cselekvéseit racionális igazolással ellátni képes (tudatosan cselekvő) ember áll, aki az így általa létrehozott társadalmi gyakorlatoknak, intézményeknek mindig képes valamilyen racionális célt, értelmet tulajdonítani, illetve képes ezen intézményeket, gyakorlatokat az őket

13[13] A „megértő” módszert kimondottan analitikai jellegű jogelméletek is használják. A „megértő” és az „interpretív” módszer kapcsolatára lásd: Stephen Perry: Értelmezés és módszertan a jogelméletben. (Ford.: Bódig Mátyás) In: Bódig Mátyás et al. (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Bíbor kiadó, Miskolc, 2004. 205. o.

14[14] Ilyen célt ad a jogszociológiának Cotterrell: i. m. 60. o., illetve ezt a kritikát gyakorolja Kantorowicz: i. m. 117-119. o.

igazoló célokkal szembesíteni.^{15[15]} Mindebből az is következik, hogy az ilyen intézményeket, gyakorlatokat is csak úgy magyarázhatjuk meg, ha feltárjuk, hogy milyen igazoló elveken nyugszanak, milyen értelmet, célt tulajdonítanak a résztvevők azoknak. Mindez például egy politikai önkénytől mentes szabad, demokratikus társadalomban azt jelenti, hogy a különböző társadalmi intézmények (amilyen a jog) addig maradnak fenn, amíg a többség racionálisan igazolhatónak tartja azokat, az önkényes politikai hatalmon alapuló társadalmakban pedig a súlyos igazolási deficit vezet a forradalmakhoz, vagy a tömeges ellenállás más módozataihoz.

Így a vélelem egy politikai önkifejezés lehetőségét biztosító társadalomban amellet szól, hogy a fennálló intézmények a többség számára – valamilyen széles körben osztott mérce alapján – racionálisan igazolhatóak (máskülönben elvetnék azokat).

Ez a megközelítés a jogelmélet vonatkozásában azt a követelményt hordozza magában, hogy keressük azokat az elveket, amelyek igazolhatóvá teszik a jognak nevezett társadalmi gyakorlatot, és találjuk meg a jog célját és értelmét. A jogelmélet ebben a megközelítésben tehát azzal foglalkozik, hogy milyen igazolásai vannak a jognak, a társadalmi berendezkedés milyen eszméjének feleltethetőek meg a létező jogi gyakorlatok, és ezek milyen kapcsolatban állnak a gyakorlat egyes részeivel.

Ennek a felfogásnak a mélyén az a meglátás, húzódik meg, hogy a jog értelmes cselekvők alkotása, így a jog megismerése nem szakadhat el teljesen attól az értelemről, melyet a joggal kapcsolatba kerülő személyek annak tulajdonítanak. A jog értelmét kutató felfogások igazsága az, hogy a jog nem véletlenszerű fejlődés során jött létre, hanem van valamilyen értelme annak, hogy létrehozták. Kérdés azonban, hogy a szoros kapcsolat az adott társadalmi intézmény sajátosságai és annak értelme között mindig fennmarad-e, vagy az adott intézmény képes elválni ettől.

2. A társadalmiság egyéb összetevőire is figyelő megközelítés

A másik felfogás szerint a különböző társadalmi intézmények, gyakorlatok igen jelentős mértékű önállósodásra képesek az őket létrehozó emberi értelemről.^{16[16]} Olyannyira, hogy bizonyos mechanizmusok révén akkor is fenn tudnak maradni, ha eredeti értelmükkel már össze nem egyeztethetően működnek. Ilyen mechanizmus lehet a hagyomány ereje, mely bizonyos cselekvéseknek olyan tehetetlenségi nyomatékot kölcsönöz, hogy az emberek szokásosan nem teszik racionális vizsgálódás tárgyává ezek értelmét. Vagy éppenséggel az emberek konformitási hajlama is lehet olyan ok, amely az eredeti értelemről függetlenül képes fenntartani az adott intézményt (példa lehet a vallás, amely gyakorlat esetében az olyan tényezők mint a hagyomány, vagy a konformitás erősebb jelenléte magyarázhatja azt, hogy kisebb településeken nagyobb a vallást gyakorlók aránya, mint a nagyvárosokban.). De ugyanilyen ok lehet az, ha valaki olyan pozitív érzelmi viszonyulás fűz egy intézményhez,

15[15] Úgy látom, hogy ilyen emberkép áll Bódig Mátyás elméleti vizsgálódásainak hátterében. Lásd: Bódig Mátyás: *A deskriptív jogelmélet és a gyakorlati filozófia kihívása: jogelméleti módszertani témák Gerald Postema Hart kritikájában*. Miskolc University Press, Miskolc, 2003. 46. o.

16[16] Úgy gondolom, hogy Pokol Béla erre a belátásra alapozza társadalomelméleti jogfelfogását: „Hibás tehát a társadalmi képződmények – kommunikatív gyakorlattól független – »objektív« létének tézise, de tévedés teljesen tagadni e képződményeknek az egyedi gondolati és nyelvi aktusoktól való függetlenségét is.” Pokol Béla: i. m. 12. o.

amely alapvetően elzárja azt az utat, hogy racionálisan fel tudja mérni, hogy hosszú távon mennyire szolgálja az intézmény az általa is vallott elvek megvalósulását. Az is előfordulhat, hogy az egyes ember nem is tudja teljesen átlátni egy adott gyakorlat vagy intézmény minden aspektusát, így a gyakorlatban való részvétel rutinszerűvé válik, e részvétel teljes értelme zárójelbe kerül.

Az e horizont előtt folyó vizsgálat arra irányul, hogy a társadalmi élet ilyen jelenségei hogyan képesek fennmaradni, milyen módon képesek hatni az emberek tudatára ahhoz, hogy létezésüket ne kérdőjelezzék meg, sőt olyan evidenciának tartsák azt, amely magától értetődően van jelen és működik egy társadalomban.

E felfogás mögött olyan emberkép bontható ki, amelyik szerint az ember, bár ésszerű, racionális lény, de számos olyan megnyilvánulása is van, amelyekkel kapcsolatban nem törekszik racionális igazolásra, és nem mindig igényli azt mások részéről sem.

A jog vonatkozásában így főként abban fog különbözni, az előző megközelítéstől, hogy a jogot fenntartó, a jog érvényességét biztosító alapnak nem csupán a jogi gyakorlatban résztvevők számára belátható, ésszerű, igazolható elveket, célokat tekinti, hanem számol azokkal az egyéb, nem a jog céljával, értelmével összefüggő tényezőkkel, amelyek minden más társadalmi gyakorlat vagy intézmény esetében is szóba jöhetnek fennmaradást biztosító, illetőleg a sajátosságaikat meghatározó okként.

Ez a felfogás nem csupán annyiban szociológiai, hogy kiindulópontját az összehangolt emberi cselekvésekben találja meg, hanem azokat a ténylegesen ható társadalmi mechanizmusokat keresi, amelyek fenntartják a jogot.

IV. Következtetések

Azt állítom, hogy e két felfogást lehetne valahogyan ötvözni. A társadalmi intézmények célját, és a gyakorlatukat igazoló elveket nem szabad figyelmen kívül hagyni, ha működésüket minden szempontból meg akarjuk érteni. Az embernek megvan a képessége, hogy racionális bírálat alá vegyen bármilyen intézményt, és mindenki számára érthetően mutasson rá fogyatékoságaira, vagy elvetendő mivoltára. Ez az emberi sajátosság hozzájárul a társadalmi változások megfelelő magyarázatához. Ugyanakkor azt sem tagadhatjuk, hogy a társadalmi életnek vannak olyan aspektusai, amelyek a tudatos, racionális cselekvések és megfontolások mezeje nem fed le, és ezekkel az aspektusokkal is számolni kell, ha a társadalmi intézmények fennmaradásának, tartósságának okát keressük.

A vizsgált probléma szempontjából az a körülmény a fontos, hogy e két perspektíva elválasztása segít megalapozni a jogszociológia és a jogelmélet egy bizonyos fajtájának elhatárolását. Ez a fajta jogelmélet a jog racionalitását, és a jog racionális igazolhatóságát helyezi előtérbe. Azt vizsgálja mind a jog egészének, mind az egyes jogi intézmények vonatkozásában, hogy mi az értelmük, azok milyen racionális igazolásokkal állnak összhangban.

A jogszociológia egyrészt vállalkozhat arra, hogy feltérképezze, az egyes államokban ténylegesen létező jog mennyire felel meg azoknak az igazoló elveknek, amelyeknek a létezését köszönheti, hogyan működik valójában a gyakorlat, milyen diszfunkciói és esetlegességei vannak. Egy alkotmányos demokráciában vizsgálható ilyen elv lehet a joguralom (jogbiztonság), a jog semlegessége, a jog előtti egyenlőség, a kiszámíthatóság,

joghoz való hozzáférés, a demokratikus jogalkotás, etc., mivel ezekben a politikai berendezkedésekben az ilyen elvek legitimálják a formális-rationális jogot.

Kutathatja azt is, hogy ezen elvek mellett, vagy éppen helyett milyen más társadalmi tényezők azok, amelyek meghatározzák egy adott állam jogának, jogi intézményeinek fő jellemvonásait (hagyományok, konformitás, szocializáció, gazdasági tényezők, politikai viszonyok etc.).

Ezen jogszociológiai elemzések általánosítása révén juthatunk egy szociológiai jogelmélethez, amely úgy különböztethető meg a jogszociológiától, hogy míg az utóbbi az egyes intézmények, jogi jelenségek vizsgálatát végzi, addig az előbbi a jog egészének magyarázatát kívánja nyújtani a fentebb említett tényezőket is bevonva e magyarázatba.